

RUBENS

A.N. Zadoks-Josephus Jitta

en de Haagse ‘Grote Kamee’

Rubens was behalve een gevierd schilder en een bedreven diplomaat ook een uitstekend kenner van de antieke kunst – naar maatstaven van zijn tijd – en een geestdriftig verzamelaar, vooral van gesneden stenen.¹ Hoezeer hij in deze opzichten in tel was, blijkt wel uit

de levendige correspondentie met de beroemde Franse oudheidkundige Fabri de Peiresc.

Deze had juist de Grand Camée de France (thans in het Parijse Cabinet des Medailles) ontdekt. Ongeveer te zelfder tijd kwam de

Afb. 1 *De Grote Kamee van Constantijn, 315 n. Chr.* (Den Haag, Kon. Penningkabinet)

Gemma Augustea (thans te Wenen) te voorschijn. Beide stammen uit de vroege keizertijd.

Peiresc oppert het plan een corpus van alle bekende kameeën te publiceren samen met Rubens die dan de illustraties zou verzorgen². Dit grootse plan kwam niet tot uitvoering. Wel maakte Rubens al afbeeldingen van deze beide kameeën. Maar ook van een derde grote kamee bestaat er een, en wel een prent, naar een helaas verloren gegane tekening van Rubens door Paulus Pontius gegraveerd (afb. 1). Deze gravure beeldt – in spiegelbeeld – de kamee af die in het Koninklijk Penningkabinet te Den Haag berust sinds 1823, toen koning Willem I hem aankocht uit particulier

bezit voor de toen wel zeer aanzienlijke prijs van f 5500 (afb. 2).

Het is een gelaagde agaat van uitzonderlijke grootte (21,1 x 29,7 cm). In de witte bovenlaag is de voorstelling uitgesneden, die scherp afsteekt tegen de grijs-bruine achtergrond. Voorgesteld is een echtpaar – waarvan de man door een lauwerkrans als keizer is gekenmerkt – met een kleine jongen staande op een door centauren getrokken wagen. Op de achtergrond ziet men het profiel van een oudere vrouw, die haar hand naar het jongetje uitstrekt. Onder de wagen ligt een krater omgekanteld. De voorste centaur loopt gevallen vijanden onder de voet en draagt op zijn schouders schild en trofee. Bovenaan

Afb. 2. Prent van Paulus Pontius naar tekening van Rubens

zweeft een Victoria met een krans in de uitgestrekte handen.

Zowel de inhoud met zijn ingewikkelde symboliek als de stijl wijzen naar de 4e eeuw. Gerda Bruns heeft dan ook terecht al dertig jaar geleden in de keizer Constantijn de Grote herkend. Wat de stijl betreft: de vlakke ondiepe compositie, de onplastische figuren met strakke contouren en lineaire plooiën tonen nog reminiscenties aan de tetrarchische stijl, ondanks pogingen tot aansluiting bij de grote vroeg-keizerlijke kameeën. Wat de inhoud betreft, Constantijn is door de bliksem in zijn hand als Jupiter gekenmerkt, maar tevens door wagen, centauren en krater als heilbrengende Neos Dionysos met zijn jonge vrouw Fausta als Dionysos' bruid Ariadne. De nadruk op het pal van voren weergegeven jongetje, zijn zoontje Crispus, duidt erop dat hij zich tevens presenteert als stichter van een nieuwe dynastie. De vrouw op de achtergrond is dan Constantijns grootmoeder Claudia, dochter van de 3e-eeuwse Crispus; aan deze verwantschap ontleent Constantijn zijn beweerde erfelijk recht op de keizerstroon. Victoria, krans, schild en trofee en de gevallen bovendien roepen hem uit tot *victor omnium gentium*, zoals ook op zijn gouden munten staat. Victoria en schild zijn — sinds de 3e eeuw — toespelingen op een regeringsjubileum. Dit kan niet anders zijn dan Constantijns in 315 gevierde Decennalia. Daarmee is de kamee, voor de keizerlijke schatkamer en dus voor een kring van erudiete ingewijden bestemd, de aristokratische tegenhanger van de gelijktijdige Boog van Constantijn, voor een groot publiek bestemd.

Vergelijking tussen origineel en prent toont duidelijk Rubens' levendige persoonlijke betrokkenheid bij de antieke kunst. Hij maakt geen getrouwe kopie maar zijns ondanks een herschepping in barokke zin. De statische voorstelling krijgt dynamische beweging,

ruimte en diepte. Aan de onderkant wordt wat toegevoegd, het gebogen been van de gevallene wordt aangevuld. De achterbenen van de centaur raken de grond. De weergave van de wagen krijgt perspectief. Het keizerlijk paar wordt een intieme groep, meer menselijk, minder majesteitelijk. De ernstige centauren worden gemoedelijk en gezapig. De Victoria zweeft niet maar komt in volle vaart aansuizen. Kortom, de kunstenaar blijkt sterker dan de archeoloog.

Er zijn sterke aanwijzingen dat dit kostbaar stuk behoorde tot de door Peiresc zo geprezen *stupendissimi cammei* van Rubens' eigen verzameling. Sterk is in elk geval de band met Antwerpen. In de jaren 1622-26 dat Rubens aan het Corpus werkte, verliet Rubens Antwerpen slechts voor korte reizen naar Parijs en naar de Duitse grens. Geen andere verzameling in de Zuidelijke Nederlanden komt in aanmerking. Noch in de inventaris van de collectie van de Antwerpse burgemeester Rockox noch in die van de boedel van de hertog van Aerschot komt de kamee voor.

In 1628 geeft de uit Antwerpen geboortige koopman Gaspar Boudaen het kostbare stuk in commissie aan de Oostindische Compagnie om hem aan de Groot-Mogol in India te verkopen op aanraden van de Antwerpenaar Francisco Pelsaert, die hem als commandeur van de vloot onder zijn hoede neemt aan boord van het schip Batavia. Clandestien ging op hetzelfde schip de zeker aan Rubens toebehorende agaten vaas mee, nu te Baltimore. Om hem nog extra aantrekkelijk te maken krijgt de kamee een verguld zilveren omlijsting, opgesierd met email en kleurige stenen. Helaas is slechts de geëmailleerde binnenrand bewaard gebleven. Wij kennen de omlijsting echter uit 18e-eeuwse prenten (afb. 3). Het rijke loofwerk is typisch Antwerps van stijl en doet speciaal denken aan het werk van de Antwerpse edelsmid Theo-

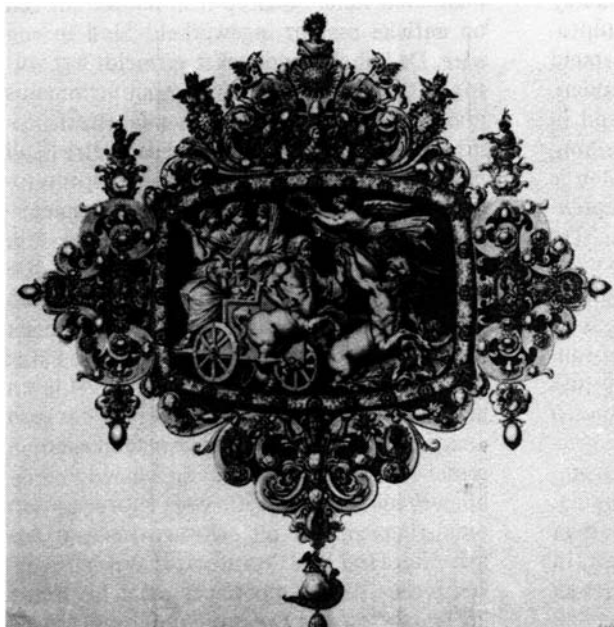
door Rogiersz, die tot de vriendenkring van Rubens hoorde. Een kamee in omlijsting hangt aan de wand op een Antwerps schilderij waarmee Quinten Matsys de antieke sfeer in Herodes' eetzaal suggereert. Rubens was ook in de gelegenheid op een van zijn vele reizen zulk een kostbaar stuk te verwerven; de geheimzinnigheid die hij zowel als Peiresc in dit verband betrachtten, kan daaraan liggen dat het op niet al te scrupuleuze wijze was verkregen.

Tussen Antwerpen en Den Haag beleefde de kamee vele avonturen: schipbreuk bij de kust van Australië, vergeefse reizen via Batavia naar India, Atjeh, Perzië, twee veilingen in Amsterdam, wisselend particulier bezit. Na alle ophef van de kant van Rubens en Peiresc, na alle omzwervingen en daarover gevoerde correspondentie doet de beschrij-

ving in de Compagniesbescheiden, hoe doeltreffend ook, wel wat nuchter aan: 'eene groot antijcken agaath steen, daerin naer 't leven gesneden is eene triumphwagen met eenighe keyserlijcke personagien staende in een zilver vergulde casse; geguamiseerd met alderhande eedele gesteenten, cleyne ende grooye tronyen van agaath...'³

NOTEN

- 1 M. van der Meulen, *Petrus Paulus Rubens Antiquarius, Collector and Copyist of Antique Gems*, Alphen a/d Rijn 1975.
- 2 Zie ook: N. de Grummond, *A Seventeenth Century Book on Classical Gems*, in *Archaeology* 30 (1977), 14-25.
- 3 Voor verdere informatie zie: *Oud-Holland* 66 (1951), 191-211; *BaBesch* 41 (1966), 91-104.

Afb. 3 De 17e eeuwse omlijsting volgens een 18e-eeuwse prent